

Олександр КИЦЕРА

ЯК СТВОРЮВАЛАСЯ ПОВІСТЬ ПРО ЯСНОЗБРОЙНОГО ЮРІЯ (ДО РІЧНИЦІ МУЧЕНИЦЬКОЇ СМЕРТІ ЮРІЯ ЛИПИ)

Автор викладає свій погляд на особистість, життя і творчість Юрія Липи, зокрема подає історію створення повісті (циклу новел) про видатного українського поета, історіософа та громадського діяча. Зазначає роль його доньки Марти у створенні цього циклу, зокрема публікує останню новелу циклу, присвячену дружині Юрія Липи, видатній українській мисткині, Галині Захар'яєвич-Липі.

Йде 2014 рік, рік кривавої боротьби за Європейське майбутнє України. Цього року ми відзначатимемо декілька річниць. 1814 рік — народження Тараса Шевченка, 1914-й — рік, коли розпочалася війна за сфери впливу в Європі, за переділ континенту. А ще 1944-й — річниця мученицької смерті українського письменника, лікаря, історіософа Юрія Липи. Українця, що, сповідуючи українську національну ідею, водночас вирізнявся серед співвітчизників широкими європейськими поглядами, і в трактуванні історії України, і в публіцистиці, красному письменстві і, зокрема — поезії.

Вміючи „вписуватися“ в європейське середовище, яке, він, до речі, називає, як і більшість європейських народів „європейським“ (сучасні видавці творів Юрія Липи вшанували це написання), він завжди і всюди залишається патріотом України і, „Всупереч Азії жаху і всупереч зручній Європі“, стоячи перед альтернативою ситого і спокійного життя десь там, далеко, обирає неспокійну, але рідну Україну

Ще далеко перед цим трагічним вибором, добиваючись стажування у професора зелолічництва Яна Мушинського, він навідріз відмовляється полонізувати своє українське прізвище, дещо пізніше, в Лондоні, рішуче опонує польському шовіністові, жертвуючи стипендією для навчання за кордоном.

Серед українських письменників, що їх творчість припадала, частково або цілком, на буремне ХХ століття, такою європейською різноплановістю тематики відрізнялися, зокрема, Леся Українка, Наталена Королева та Юрій Липа. Твори, оперті на старокиївських легендах, українській історії чергуються з відгомонам норманських, британських, шотландських легенд, з творами на біблійну тематику.

Юрій Липа, у порівнянні зі своїми попередницями, поширює тематику своїх творів, зокрема поетичних, на євроінтеграційні процеси, на розсіяння українців після другої світової війни

*Вони розсіялись по гранітах Європи,
Як стовпи іскор з огню
Великої легенди.
Гостроокі шофери з Авеню д'Опера,
Що бліднуть од радості на звуки заблуканих вистрелів,
Сірі шахтарі на Шлезьку, що в мокрих підземеллях
Чують дзвони останньої години чужинців,
Лісоруби в Бразилії, студенти в Празі,
Фермери Канади, робітники на Кубі
Вірять, задихаючись від хворостей, втоми і порожнечі:
„Ми билися не надаремно!“
(„Відступ“)*

Що ж до поетичних творів на неукраїнську тематику, то тут і „Байрон“ і „Балада минулої війни“, і „Гість із Заходу“, і „Лиш королем“, і драматичний твір „Король Гаїті“.

Проте, в більшості своїй, ці твори десь конче заторкують струни української історії, української етнопсихології. Так у „Гості із Заходу“ до українців звертається:

*...не Франциск Асизький,
Спіноза чи Кант, Декарт,
Се він — неспокійний, близький,
Певний грач із тисячами карт,-
Наполеон
Обходить сувору Софію,
Диктуючи нам: — Вояки!
Українську скоріте стихію!
Палкі
І залізні створимо колони!
Покоривши себе, покоримо світ!
Геть слов'янські мрії сонні!*

Власне всупереч „сонним слов'янським мріям“ Юрій Липа створює студентську організацію „Чорноморе“, що покликана готувати майбут-

ніх будівників Української Держави. Бо український народ, це не Кулішевий народ

*...без пуття, без честі і поваги,
Без правди у завітах предків диких...“*

Ні, це, всупереч реаліям підневільного існування, державотворча раса...

Юрій Липа. Мученик за волю України, що за свого життя написав сам собі декілька епітафій. Примусово забутий за часів тоталітарного режиму.

Коли в червні 1991 року, напровесні нашої незалежності, ми з дружиною поверталися зі США, особливою увагою митників користувалася тяженна валіза, наповнена книжками, альманахами, підшивками „Лікарського Архіву“. Серед них — діаспорне видання поезії Юрія Липи, що його викупив в українській бібліотеці і подарував мені доктор Павло Пундій. Власне там, в Чикаго я вперше познайомився з творчістю Юрія Липи, бо ж в Радянському Союзі його твори були „табу“.

Особистість яснозбройного Юрія справила на мене таке враження, що я вирішив будь-що написати про нього...ще не знав, що саме: повість, серію новел-есе чи ще щось. І коли вже лягли на папір перші рядки, стала зустріч. Це було так...

Я поспішав на засідання Управи УЛГ, що мало відбутися в актовому залі діагностичного центру. На сходах підійшла до мене струнка, строгої вроди жінка, по-чоловічому простягнула руку для привітання і просто, сказати б по діловому, відрекомендувалася: „Я — Марта Липа“.

Подумати лишень — жива донька легендарного Юрія. Скільки цікавого можна довідатися від неї про її Батьків... Але, водночас, це — строгий, суворий критик...

Згодом я поділився з п. Мартою своєю творчою ідеєю. А вона сприйняла її, цю ідею, дещо холодно, сказати б — з недовірою. Зрештою, Марта багато чого не знала, бо ж тривалий час її виховували названі батьки.

Журнальний варіант серії новел під назвою „Коротке цвітіння сріблястої липи“ я подарував п. Марті на останньому році її земного життя. Вона прочитала...обійшлося без зауважень. Але раптом Марта Юріївна задумалася і сказала: „Пане Олесь, чи не написали б ви ще одну новелу, про мою Маму. Тож я написав останню, тринадцяту новелу „Madonna della Sedia.“ Чорновик показав пані Марті. „Ні, ні, — заперечила вона мій опис першої зустрічі Юрія і Галини, опертий на декількох джерелах, вперше вони зустрілися не у Відні, а в Карпатах. Галина сиділа на камені біля потоку і читала „Призначення України“. Саме тоді надійшов Юрій...“. Але ж мій варіант був опертий на розповіді п. Аріадни Пузік, яка особисто знала Галину Захар’яевич-Липу, неодноразово слухала її

розповіді. Треба було якось вийти з ситуації, щоб, як кажуть, і вовк був ситий, і вівці цілі.

Останній варіант фінальної новели п. Марта прочитала десь за тиждень до переходу в вічність. Вона зателефонувала мені і подякувала. Ми тоді довго-довго розмовляли.- телефоном. Марта зупинялася на деяких деталях вдовиного життя Матері, я вважав, що вони не підлягають публікації. А потім Марта сказала: „Пане Олесь, а ви хитро скомбінували... щодо першої зустрічі. Хай воно так і залишиться!“ Я не знав тоді, що це — наша остання розмова...

Що важливо, моє потрактування висвітлених в новелах епізодів з життя Юрія і Галини Липів апробовано їх донькою Мартою Гуменецькою-Липою, що й дає моральне право на їх публікацію.

Хоча...Хто знає, чи достеменно такими були розмови „Тарасівців“ (Пролог). Чи саме такі слова сказав доктор Іван Митрофанович Луценко малому Юрчиківі при зустрічі („Останній лет птаха“) і чи такою була його розмова в порту. А проте шлях від будинку, де мешкали Липи до Одеського порту я пройшов двічі і прискіпливо розпитував старих одеситів, що змінилося на цих вулицях за роки, що минули. Добре, що мешканцям Південної Пальміри властиве почуття гумору... А далі — трохи уяви. І вже замість запилужених вантажівок мчать Приморською биндюги, запряжені кіньми-ваговозами. І на лаві, що під кленом на Преображенській вулиці спить на лавочці безробітний, вкритий газетою...

А хто скаже, про що розмовляли двоє молодих людей — Леся і Юрій в Тарнові? („Промінь“), Чи саме того вечора Юрій розповідав про бої в Одесі і читав „Князя полоненого“?

Проте достеменно є факт, що Івана Липу лікував „народний професор“ Мар’ян Панчишин. Знаємо, хто йшов за труною Івана Липи на Винниківський цвинтар („Сон“), Що ж стосується виступу Юрія Липи в польському консуляті в Лондоні, то до нас дійшли лише тези, зміст сказаного. Довелося реконструювати цей виступ, використовуючи, зокрема, англomовну „Історію України“ Ореста Субтельного („Ukrainian question“) і вдатися до англійських філологів по допомогу...

Реконструкція розмови українця Юрія Липи з литовцем професором Мушинським мала б бути саме такою, хоча її зміст дійшов до нас лише тезисно („Uparty Rusin“), Чи достеменно передано розмову Юрія зі священником („Ввійди до церкви“)? Звичайно ж, і це реконструкція. Проте в цій розмові немає нічого ісінько такого, що б не впливало з творів Юрія Липи, зокрема з „Призначення України“),

А ось — розмова польських безробітних варшавським діалектом в новелі „Exodus“ — чисто моя фантазія. Але ж хіба неправдоподібна?

Вам, читачам, судити. Хресний шлях Юрія Липи... Тут, звичайно, більше фактичного матеріалу, спогадів сучасників, передусім, незабутнього Петра Кіндратовича („Остання домівка“, „Слово честі офіцера“, „В льоху“).

То ж не судить строго, дорогі читачі.

Далі наводимо прикінцеву новелу повісті-циклу „Ясна зброя Юрія Липи“, про яку йшлося у попередній розповіді. Отже:

Madonna della Sedia

Доктор В-й поправив перед дзеркалом високу білу шапочку, розрівняв під пасочком складки халата і вийшов у коридор. Чергування обіцяло бути спокійним. Хворі після передучорашніх операцій не вселяли неспокою, ургентує інший відділ. Може, й годину-другу вдасться здригнути в ординаторській, на тапчані. У клініці панувала тиша, світилися лише бічні лампи в притемнених абажурах.

Чергова сестра взяла зі свого столика карту призначень і пішла за лікарем. Розпочинався традиційний вечірній обхід хворих.

— Пане докторе, — сестра дозволила собі так звернутися до лікаря, бо поміж ними була невелика, але значна таємниця, — адже і лікар звернувся до неї, вітаючись, не так, як усі „Сестро Ірино“, а „Сестро Ізидоро“, визнаючи в ній підпільну монахиню. — Пане докторе, та жінка в ізоляторі вже дуже немічна!

Вони зайшли до маленької палати. Скупе світло невеликої жарівки різьбило вилиці, тонкий ніс, глибокі западини під очима на змарнілому, та все ще вродливому обличчі, і плетиво вен на вузьких руках під жовтавим пергаментом шкіри. Запитувати у виснаженої вмираючої жінки про стан здоров'я було б блюзнірством. Хвилину незручної мовчанки перервала сама хвора, бо ж погляд лікаря саме зупинився на книжці, що її хвора тримала в руці, заклавши поміж картками тонкий жовтавий палець.

— Та ось... почитати задумала, згадати греку... — Вона ледь усміхнулася краєчком губ і подала лікареві томик у витертій палітурці — Гомер грецькою мовою, книга з бібліотеки мого батька.

— Пане докторе, — пошепки озвалася сестричка, коли вони удвох покинули палату, — якщо у клініці буде спокійно, дозвольте побути у неї... Галина Лук'янівна просила про спільну молитву.

— Гаразд, сестро.

...

— Grüß Gott, gnädiges Fräulein!¹

Вона обернулася обличчям до синьоокого блондина міцної статури і відповіла тим самим типово-австрійським вітанням-паролем, що за ним

віденяки впізнають себе навіть в Африці: Grüß Gott! Спроквола окинула його оцінювальним поглядом, і на її класично гарному, а проте (а може, саме через те) строгому обличчі, з'явилася стримана усмішка. Вони вивчали один одного поглядами.

Віденка? Ні, це не тип столичної Міці² — повновидої кучерявої блондиночки. Та й що робити отій віденській Міці в українській церкві Святої Варвари? Молоденька... Мабуть, студентка...

„Verzeihen Sie, bitte, meine Störung... es scheint mir doch³. Ви, часом, не українка?..“

І тут наче раптовий сліпуче-яскравий спалах магнію засвітив платівку його пам'яті: гірський потік на Старосамбірщині, він, обіпершись на палицю, стоїть у промочених гірських черевиках, а на камені поруч сидить... чей же вона — пластунської зовнішності панночка, з розгорнутою книгою „Призначення України“ в руці...

Скільки кілометрів пройшли вони цього дня і наступної ночі віденськими вулицями і площами, парками і бульварами. На бароковій лавочці в Шенбрунні вона розповіла Юрієві про батька — отця Луку, про плембанію у Рахині, про батьківську опіку митрополита Андрея, який після смерті отця Луки посприям, щоб Галина та її сестра Ольга навчалися у школі сестер-василіанок у Львові. Про захоплення малярством, красним письменством. На Маріягільферштрассе, з якої видно гострий шпиль катедри Святого Стефана, вони вели розмову про архітектуру, друге захоплення Галини. Як шкода, що польська влада ліквідувала архітектурний факультет Львівської політехніки. І знову допоміг Митрополит. Власне, на його стипендію вона навчається у Відні. А на бульварі поблизу славетної Віденської опери, стіни якої відлунюють музикою Глюка і Моцарта, Бетховена, Верді і Вагнера, вона пошепки виказала ще одну мрію — співати... Співати, як Соломія Крушельницька.

Вони, Галина і Юрій, засіли до пізнього обіду в затишному віденському ресторані з високими дерев'яними панелями, подалі від гамірного Рингу⁴. І підкреслено чемний Herr Ober⁵, звертаючись до Юрія, запитав: „Und was möchte ihre Schwester bestellen?“⁶. Невже вони такі подібні?!

¹ Grüß Gott! — німецьке християнське вітання, буквально „Привітай, Боже!“, типове для Австрії та Баварії. Gnädiges Fräulein! — Шановна панночко!

² Mitzi (нім.) — здрібніле від Марія (Марійка, Маруся) — типове австрійське жіноче ім'я.

³ Пробачте, будь-ласка, що перешкоджаю, мені здається...

⁴ Ring (перстень) і Gürtel (поясок) — дві кільцеві вулиці, які оточують центр Відня

⁵ Ober — скорочення від Oberkellner — старший офіціант.

⁶ А що хотіла б замовити Ваша сестра? (нім.)

До ресторану зайшли вуличні музики: скрипаль, акордеоніст і кларнетист. Ностальгійно-сентиментальна мелодія принесла слова рефрена:

*Wien, Wien, nur du allein
Sollst stets die Stadt meiner Träume sein,
Dort, wo die alten Häuser steh'n,
Wo die schönste Mädels spazieren geh'n...*⁷

— Знаєте, пане Юрію, Відень справді можна любити. Так, так, він трохи сентиментальний, як ця пісня, у чомусь легковажний, як Пра-тер⁸, подекуди міщанський, як оцей череватенький віденяк за гальбою пива, — Галина легенько вказала очима на опасистого добродія за сусіднім столиком... — А попри те — це місто високої культури, місто, яке, хоч-не-хоч, пов'язане з нашою історією. На цих вулицях ще відлунюють кроки Франка і Стефаника, Черемшини і Вороного, чутно голоси Вахнянина, Крушельницької і Мишуги...

*Dort, wo ich glücklich und seelig bin,
Ist Wien, ist mein Wien.*⁹

Скрипаль закінчив свою партію, схилившись до столика Галини і Юрія. До відчиненого скрипкового футляру посипалися монети.

Ходімо — вечірній Відень ще гарніший від денного, повного клопатами і турботами.

Вони спинилися біля монументальної споруди Парламенту.

Тут, у цьому будинку, засідали Олександр Барвінський та Іван Горбачевський, промовляв „посол у киптарі“, запальний буковинський гуцул — красень Лук'ян Кобилиця...

Тут на віденських вулицях вони усвідомили — отак поруч їм іти через усе життя...

Галина кволим порухом руки відігнула спогади. Проте десь у темному кутку поблизу вікна причаїлися нові.

Дипломатичний прийом у Варшаві. Юрій у смокінгу, вона, Галина, у строгій чорній сукні з білими оздобами. Він легко, ледь помітними рухами, нечутно, але впевнено, провадить її у вальсі дзеркальним паркетом. І здається, всі очі дивляться на цю вродливу пару.

⁷ Відню, Відню, любий мій,
Чудове місто юнацьких мрій:
Старих будинків дивний світ
І найгарніших панянок цвіт...

⁸ Prater — містечко розваг у Відні

⁹ Щастя і спокій в душі моїй,
Це Відень, Відень мій... **переклад авт.**

...Кривавий Спас на Яворівщині. Наче підстрелена вовчиця, вона біжить сільським путівцем до Шугової, де в купі сміття знайдено понівечене тіло Юрія...

А після того фатального серпня — порожнеча. Жахлива порожнеча в душі, коли здається, що ти — лише оболонка, тоненька, неначе ячна шкаралуща, а під нею — нічого. З'їджені хімікатами і поплямлені фарбами руки, розвішані на сушильнях кольорові батіки... Для кого, для чого? Звісно, для заробітку. Хустини, шалики. Довгі осінні вечори в маленькому помешканні на вулиці, що стрімко спинається догори, за вікнами — кострубаті привиди дерев. І — вічний страх... жах...

— Галино Лук'янівно, Вашу працю висунуто на урядову нагороду. — На виставці у Москві її запримітили і похвалили керівні товариші. Готуйте документи!

Постривай, що там було на тій виставці? Панно... композиція, де поєднано архітектурні пам'ятки Галичини і Східної України... Либонь, до 300-річчя отого горе-воз'єднання... Ні, ні, не хочу! Документи... Це ж — анкети, всілякі довідки. Запитання: чому сама, де чоловік? Облиште, не треба! Я — хвора, втомлена, мені нічого не потрібно. Нікого і нічого...

Куди ж поділася її мрія співати, де її оксамитове контральто. Хвороба кігтистою лапою стиснула її горло, забрала голос... Постривай... Та це ж балада Шуберта, що її Галина залюбки співала... Тоді ще — у вітальні батьківського дому. У тій вітальні, де зі стіни дивилася Божа Мати з репродукції Рафаєлевого полотна... Одна-єдина сльоза залишила скупую вологу смужку на обличчі.

Коли сестра рано-вранці покинула „ізолятку“, щоб здати чергування, обличчя Галини було спокійним. На грудях покійної лежав маленький образочок — репродукція Madonna, della Sedia Рафаеля, що її монахиня знайшла поміж сторінками томика Гомера. Сестра звичним рухом зірвала картку календаря. Було 10 червня 1968 року.

Olexander KITSERA

THE STORY OF TALE ABOUT WHITE ARMORED YURI LYPA CREATING (THE ANNIVERSARY OF THE MARTYRDOM OF YURI LYPA)

The author is presenting his views on personality, life and work of Yuri Lypa, in particular, writes the history of the cycle of short stories about the famous Ukrainian poet, historiosophist and public figure. He also notes the role of Yuri Lypa's daughter Martha in the creation of this series, he's publishing the last short story of the cycle, devoted to Yuri Lypa's wife, Galina Zahariyasevych-Lypa, prominent Ukrainian artist.